

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՊՈՂԻԿՏԵՏԻ Ի ՀՌՈՄ¹:

ԹՈՒՂԹ 2.

Պողիկտես առ Փիլոստրատես, որդի Արքունդեսայ.

Արտաքին երևայր Հառմայ. — Լերիկք. — Դրուկք. — Կամուրջք. Պարխապք. — Մահար-
ձանք. — Ապպեան ձանապարհք:

Այս առաջին անգամ, սիրելի Փիլոստրատես, կը համարձակիմ քեզի թուղթ գրելու փափաքիս ձեռք զարնել: Մանկութիւնս 'ի վեր սովորած ըլլալով քեզ զուարճութեանցս, վշտայս և ամէն գաղաւնի խորհրդոցս մասնակից ընելու, որչափ անբերելի եղաւ ինծի լուել քեզի այն չարիքները որ քու բարեկամիդ վրայ հասան: Նոյն իսկ լուութիւնս կ'իմացընէր քեզի իմ թշուառութեանս սաստկութիւնը. սակայն վերջապէս այս լուութիւնը կը դադրի. դիք անակնունելի ճամբայ մը բացին ինծի, որով ինչուան քեզի հասցընեմ բեկեալ սրտի մը գանգատները. և իմ թշուառութիւնս ալ կ'երկնայ, երբ քեզի հետ թշուառութեանցս վրայօք խօսակից ըլլամ: Մինչև հիմա հաղիւ կրցեր եմ հօրս հաղորդել ինծի հանդիպած գլխաւոր դիպուածները, այն դժբաղդ օրէն ետքը որ զիս անոր գրկէն բաժնեց: Անշուշտ հաղորդած է քեզի այն անկատար լուրերը, որ շփոթութեան ժամանակը գրուած ըլլալով, լքեալ երևակայութեան և թարշամեալ ոգւոյ մը տկար ծնունդներն են: Ահ, որչափ զարհուրելի է մարդկանց մէջ գտուողի մը համար առանձնութիւնը: Առանձին՝ կրնայ դարձեալ մէկը միւթարական եղջերուաքաղնէրու ինքզինքը աալ. ցնորքը՝ վայրենի ամայի տեղուանքը կը պաճուծէ. սակայն այդ ցնորքը օտար քաղքի մը մէջ մեռեալ է: Այդ անհամար և աղմկալից ժողովրդեան մը ալիքները, զիս կը յոգնեցընեն առանց սփոփելու. հայրենիքս կը յիշեցընեն, և սակայն թշնամիք են. որչափ անգամ չեմ փափաքած քեզ ալ իմ ճակատագրիս մասնակից ունենալու: Արդարեւ քստմնելի զգացմունք, զոր մոռածելէս ետքը՝ սիրտս կ'ուրանայ, և զուրցելու ալ կ'ամրջնամ:

Սակայն չըլլայ որ կարծես թէ վշտացս պատճառը անոնք են՝ որոնց հետ կենակցելու ստիպեալ եմ: Թշուառ եմ անով զոր կորուսի, բայց ոչ և անով զորս գտնել յաջողեցայ: Բարիք, մեծարանք, և նաև փափկութիւն իսկ կը գտնեմ այն տեղուանք ուր կը վախնայի խստութիւն և արհամարհութիւն կրելու: Ինչո՞ւ ցաւել կը մնայ ինծի հայրենեացս, ընտանեացս և բարեկամիս վրայ: Գեղեցիկ և ընտիր առարկայք, դուք հոգւոյս հատորք, որ սրտիս երախտագիտութիւնն ալ կը մոռցընէք: Քիչ մը ատենէն նոր կապեր մեզ ալ աւելի պիտի մօտեցընեն. հռոգողին հետ պիտի հարսնանաս, այն սիրելի քրոջս, որուն հետ այնչափ անգամ քու վրայդ խօսակցեր եմ. փեսայու-

թեանդ նուագները չսեմ պիտի, և ոչ ջահին շողշողալը պիտի տեսնեմ: Թերևս ասկէց ետքը անոր բարեբաղդ արգասիքը ալ չտեսնեմ պիտի: Պարապ տեղը կը ջանամ այդ ցաւալից գաղափարը մոքէս հեռացընելու. անգագար ետեւս կը վազէ. միշտ չորս դիս եղած առարկաներէն նոր նոր կը ծնանի: Չեմ կրնար զայն խափանել ուրիշ կերպով բայց եթէ ինծի հանդիպած քեզի գրելով, և այս տեղուանքը ստորագրելով զորոնք դժուարութեմ կրնամ ճանչնալ:

Քիչ ժամանակուան մէջ այնչափ ծանօթութիւն ստացեր եմ հռոմայ վրայօք որչափ երկայն ատեն նուան բնակութեամբ ալ չէի կրնար ունենալ եթէ ես ինծի միայն մնացած ըլլայի: Ասոնց պարտական եմ այն գերիին՝ կամ թէ լաւ ևս՝ այն ընկերոջը որուն հետ կ'ապրիմ: Եւ յիրաւի, միթէ թշուառութեան ընկերք չեմք. ես ալ իրեն պէս ազատութենէ զուրկ չեմ: Թերևս անոր շղթաները իմիններէս առաջ խորտակին. ինքը մէկ մարդէ մը միայն կախմունք ունի. ես ամբողջ ազգէ մը: Առանց իրեն, այս անհուն քաղքիս մէջ կը կորսուիմ, որուն սովորութեանցը անծանօթ եմ. ժամանակին կորուստն ալ որ դիտելու կը դործածեմ՝ չկարենամ պիտի ըմբռնել: Շատ ժամանակէ 'ի վեր սերտ կապեալ իր տիրոջը հետ, անոր վստահութիւնը ունենալով, շատ մը կարեւոր գաղտնիքներու քիչ շատ խորհրդազգացած է, զորոնք անկարելի է օտարի մը ըմբռնել. զանոնք ինծի կը հաղորդէ, և իր դիտողութիւններն ալ կ'աւելցընէ. և ամէնը մեր հասարակաց հայրենեացը դարձընելով, կը քննեմ հասկընալու այն հարստահարիչ կարողութեան պատճառները, որ բոլոր տիեզերաց վրայ կը ծանրանայ:

Բայց որչափ՝ ալ վստահութիւն ցուցընէ ինծի Սիրոս, և որչափ ես ալ վրան վստահ ըլլամ, կը վախնամ քեզի և ընտանեացս հետ ունեցած թղթակցութիւնս իրեն յայտնելու: Գուցէ ինքը կարենայ աւելի դիւրին և ապահով ընել զայն. բայց միթէ անիրաւութիւն մը չէ, անոր հաւատարմութիւնը խախտելով, զինքը թշուառութեան մէջ իյնալու վտանգի բերեմ: Ինքզինքը ամենայնիւ իր տեսարցը պարտական է. սիրոյ շնորհք մը ընել չկրնար բայց եթէ հնազանդութենէն առնելով: Գուցէ դարձեալ իր վստահութիւնը պակսի, թէ որ մտածելու ըլլայ որ իրեն հաղորդածներուն յիշատակը ես պահեմ պիտի. ուստի որչափ որ ինքը քիչ խոհեմութիւն կը ցուցընէ, ես ալ նոյնչափ զգուշաւոր պէտք է ըլլամ:

Քաղքին շրջակայից մէկ մասը միատեղ պարտեցանք: Այս քաղքիս վրայօք ճիշդ գաղափար մը

¹ Տես հա. ԺԳ, եր. 110. հա. ԺԵ, 114, 146:

տալու համար՝ նախ անոր բոլոր ընդարձակու-
թիւնը ցուցնել ուղեց ինծի: Սուպուրեան ճամ-
բան բռնեցինք, մեծ հրապարակէն անցնելով, և
անկէց դէպ ՚ի Տիբեր գետին ափունքը գնացինք:
Սիրոս սրտէն կ'ուրախանար շրջապոյտ ճամբա-
ներէ զիս տանելով, մոքէս հեռու բռնելու հա-
մար այն երևոյթը որ աչքիս առջևը դնելու կը
պատրաստուէր: Գետեզերքը հասնելով, ընկերս
և ոչ ժամանակ տուաւ այն մահարձանները զննե-
լու որ ամէն դիպ աչքիս առջևը կու գային: Շու-
տով մը Տիբեր գետը անցանք, քարաշէն գեղեցիկ
կամրջի մը վրայէն. անկէց քիչ մը ծանր քալուած.
քով բարձր բլրի մը վրայ ելանք որուն վրայ բերդ
մը շինուած է, զոր Յանիւս-ըն կ'անուանեն. ոմանց
խօսքին նայելով այս անունը որ պարտաւոր կը նշա-
նակէ, անոր համար տրուած է այս տեղիս, որով
հետեւ Հռովմայ բանալին սեպուած է: Ըստ այլոց
Յանոսին հին բնակարանին յիշատակն է. և Տիբե-
րին մէկալ գին անմիջապէս դիմացը, Սատուրնոս
Կապիտոլին ըսուած լեւանը վրայ, ուրիշ քաղաք
մը շինած էր Սատուրնիա անուամբ. այս երկու
քաղաքներուն հանդիպահայեաց դիրքը ցուցնե-
լու համար է որ Յանիկուլոնը Ապիպի-ն ալ ը-
սուած է:

Երբոր Սիրոս ինծի այս զանազան մեկնութիւն-
ները կու տար, առանց իմանալու վեր կ'ելլայինք.
մինչդեռ ինքը կը պատմէր ինծի այն այլ և այլ
գիպուածները որ նոյն տեղուանքը հանդիպեր
էին. վերջապէս երբ լեւան գագաթը հասանք,
առաջնորդս յանկարծ դառնալով, “Տես ամբողջ
Հռովմը, ըսաւ ինծի, ոտքիդ տակը զայն կը տես.
նես, ”: Ո՛հ, Աթէնք ողորմելի է այս աշխարհիս
թագուհւոյն առջև. և որչափ դառն զգացմունք-
ներ այս երևութէս Յոյնի մը սիրտը կը զարթնուն:
Ի՞նչ տեսք. ի՞նչպէս Հռովմայեցիք չհիանան իրենց
զօրութեանը զգացմամբ, երբ անոնք ևս որք կը
ջանան որ չզգածուին անկէց կ'ընկճին:

Քիչ մը ատենուան լուութենէն ետեւ, “Անկա-
րելի է ինծի, ըսաւ Սիրոս, ճիշդ ծանօթութիւն
մը տալ քեզի այն ամենայն բաներու վրայօք որ
աչքիդ առջևը կը ներկայանան, միայն աւելի նշա-
նաւոր առարկաները քեզի ցուցնեմ. վաղը աւելի
մօտանց կը տեսնես զանոնք. այսօր բաւական կը
սեպեմ անոնց դիրքը ճանաչունք քեզի: Եւ որ.
պէս զի կարգ մը դնենք այս ցուցմանս մէջ, պէտք
է նախ այս տեղերուս տեղագրութեանը վրայօք
գաղափար մը տալ քեզի. հիմա մենք Հռովմայ ա-
մենէն արեւմտեան կէտը կը գտնուինք. արեւն որ
առջևնուս վեր կը բարձրանայ, մեզի արեւելեան
դին կը ցուցնէ. Եսկուիլեան գուռն որ հե-
ռուանց կ'երևնայ, ճիշդ այս ուղղութեամբ է.
ձախակողմդ՝ Փլորա կրկէսին կոթողը, հիւսիսա-
կողմը կը յայտնէ, և Կապենեան գուռը, որ աջա-
կողմդ կ'իյնայ, Անիէն գետին եզերքներուն աւե-
լի մօտ տեղը, հարաւը կը ցուցնէ:

Որոշ կրնաս տեսնալ եօթը լեւներն որ Հռովմ
իր շրջապատին մէջ կը պարունակէ, և քաղքին
ամենաբնական բաժանում մը կու տան: Մտքովդ
գիծ մը քաշէ որ մեր կեցած տեղէն շիտակ Տիբեր
գետը կտրէ. ուղղակի կը հասնիս Կապիտոլին

լեռը, որուն ձևը գրեթէ կէս շրջանակի մը կը մօ-
տենայ: Երկու գագաթ կը բաժնուի. մէկի մը վը-
րայ բերդ մը շինուած է, հռչակաւոր իրեն Գաղ-
ղիացւոց դէմ ըրած ընդգիծութեամբը. մէկալին
վրայ կը բարձրանայ Կապիտոլինի հռչակաւոր
տաճարը, չքեղ և սուրբ յիշատակարան մը որուն
վրայ կայացած է հասարակապետութեան ճակա-
տագիրը: Այս տեղս կան նաև ուրիշ շատ մը ստո-
րին տաճարներ այլ և այլ դից նուիրեալ. և կրնամ
ըսել որ Հռովմայեցի ժողովրդեան ամենէն գլխա-
ւոր յարգելի առարկաները հոն հաւաքուած են:

Կապիտոլին լեւան աջ դին, միշտ մեր կեցած
տեղէն ենթագրելով, կ'իյնայ Պալատին լեռը:
Զուարճալի երևոյթ մըն է անոր վրայ մեծ գետի
մը աղբիւրը. անկէց կ'երթան դիտելու գիւցազնի
մը աղայութիւնը և մեծ ժողովրդեան մը օրօրոցը:
Նայէ այն ողորմելի միջոցը որ լեւան զառ ՚ի վայ-
րէն ինչուան գետին ափունքը կը ձգի: Հոնտեղն
է որ վայրենիին մէկը, մէկ քանի աւազակներով,
սկսաւ մտածել աշխարհքիս տիրապետութիւնը:
Դեռ ևս կը տեսնուի հոն մոլաթղենին, որուն տա-
կը գտնուեցան հռչակաւոր երկուորեակները:
Քիչ մը անդին կ'իյնայ Լուպերկալա այրը, ուր
որ կը քաշուէր զիրենք գիեցող մատակ գայլը:
Պալատին լեւան ոտքն է որ Հռովմուս իր տկար
քաղքին հիմը դրաւ. և այնպէս արագութեամբ
ընդարձակուեցաւ, որ իր թագաւորութեան վեր-
ջերը, 47,000 մարդ կը համրէր, միայն զէնք կրե-
լու կարող:

Պալատին լեւան անունը յունարենէ առաջ կու
գայ: Տրոյիոյ պատերազմէն քիչ մը ետքը, Պալա-
տինէն, որ Արկադիոյ մէջ քաղաք մըն է, գաղթա-
կանութիւն մը ելելով, Իտալիա ինկաւ Եւանդրո-
սին առաջնորդութեամբ: Այդ լեւան վրայ բնա-
կեցաւ իրեն ընկերներովը, որուն նաև իրենց հայ-
րենիքը յիշեցնող անուն մը տուին:

Միշտ Պալատին լեւան ուղղութիւնը բռնելով,
անդին կը տեսնես Կելեան լեռը: Կելեա Վիպէնա
անունով Եարուրացի մը՝ Հռովմայ թագաւորնե-
րէն մէկու մը վտանգաւոր ժամանակ մեծ օգնու-
թիւն մը ըրած ըլլալով, փոխարէնի համար այն
տեղուանքը իրեն տրուեցան, և իր ընկերներովը
հոն բնակելով ալ իր անուամբը կոչուեցաւ նոյն
տեղը: Մինչև հիմա դեռ կը տեսնուի հոն Ոստի-
լիոս թագաւորին հին բնակարանը:

Կապիտոլին լեւան ետեւ, Վիմինալ լեռը կը
բարձրանայ. այս անունը առած է այն ուռենի-
ներուն պատճառաւ որ ատենօք հոն կը գտնուէին:
Կար նաև հին կաղամախ մը, զորն որ Արամազդայ
նուիրած էին: Ժամանակը զայն փճացուցեր է.
անոր համար տեղը տաճար մը շիներ են, զորն
որ Կաղամախեան Արամազդայ նուիրեցին, անոր
յիշատակը պահելու համար:

Վիմինալ լեւան և հիւսիսային դին գտուած
պարիսպներուն մէջտեղը կ'երևայ Կուիրինալ լե-
ռը, ուր տեղն որ կը տեսնուի Հռովմուսին տա-
ճարը Կուիրինոս անուամբ. երբեմն զայն Ակոնալ
կը կոչէին. զոր աստուածը իր անուամբը անուա-
ներ է այն տեղն ուր զինքը կը պաշտեն:

Կը շարունակուի:

ՎԵՆԵՏԻԿ Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ